

МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра менеджменту та маркетингу

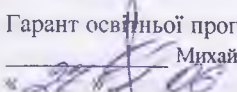
«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор

 Дмитро БАБЕНКО

2023 р.

Гарант освітньої програми

 Михайло ГИЛЬ

2023 р.

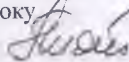
**СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ**

Галузь знань	17 «Електроніка, автоматизація та електронні комунікації»
* Спеціальність	175 «Інформаційно-вимірювальні технології»
Освітньо-професійна програма	«Якість, стандартизація та сертифікація»
Освітній ступінь	Магістр
Семестр	1-й
Форма здобуття освіти	денна
Викладач	Сухорукова Анна Леонідівна, к. н. з держ. упр, доцент кафедри менеджменту та маркетингу, suhorukova@mna.edu.ua

Розглянуто на засіданні кафедри менеджменту та маркетингу.

Протокол № 14 від «09» червня 2023 року.

в.о. завідувача кафедри

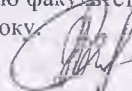

Анастасія ПОЛТОРАК

Схвалено науково-методичною комісією факультету менеджменту

Протокол № 11 від «16» червня 2023 року.

Голова науково-методичної комісії

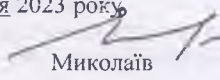

Ганна ТАБАЦКОВА

Схвалено на засіданні вченої ради факультету менеджменту.

Протокол № 10 від «27» червня 2023 року.

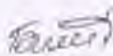
Голова вченої ради

Олена ШЕБАНІНА

Миколаїв

2023

<p>1. Призначення навчальної дисципліни</p>	<p>Дисципліна «Екологічний менеджмент» є вибірковою компонентою освітньої програми, дисципліною підготовки магістрів за спеціальністю 152 Метрологія та інформаційно-виміррювальна техніка, які здатні розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, які характеризуються комплексністю і невизначеністю умов, у сфері менеджменту або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів соціальних та поведінкових наук.</p> <p>Дисципліна «Екологічний менеджмент» розкриває необхідність, переваги та методи екологізації управління підприємствами, дає поглиблене розуміння сучасних системних теоретико-методологічних уявлень про екологічне управління та екологічний менеджмент, формує у студентів систему знань і практичних навичок щодо застосування принципів, методів та інструментів менеджменту в сфері охорони довкілля.</p>
--	---

2. Мета навчальної дисципліни

Мета дисципліни: формування у студентів знань стосовно сучасних моделей екологічного менеджменту та аудиту, підготовка студентів до практичного застосування отриманих знань для державних установ та підприємств регіонального та локального рівнів.

Завдання дисципліни: дисципліна допоможе майбутнім фахівцям, студентам усіх спеціальностей, сприяти здійсненню та/або здійснювати екологічно безпечну діяльність підприємств (установ, організацій), забезпечувати екологізацію виробництва, управління та освіти з метою захисту довкілля та реалізації принципів збалансованого розвитку.

Основні завдання курсу спрямовані на: вивчення концепції, цілей, функцій екологічного управління; формування цілісного уявлення про біосферу, її склад, функціонування, причини деградації, перспективи виходу з кризи, взаємозалежність економіки і екології; визначення основних термінів, понять, законів функціонування екології, форм життя та типів екосистем, основні напрями сучасних екологічних досліджень; оцінку сучасного екологічного стану України та її основних регіонів і галузей, визначення причин виникнення еколого-економічної кризи, шляхів виходу з неї; ознайомлення з природоохоронним законодавством України, міжнародними конвенціями та угодами; розкриття наукових основ народногосподарських проблем (раціонального використання природних ресурсів, захист довкілля від забруднення, збереження еталонів природи), формування знань про позитивні етнологічні особливості господарювання, основні поняття сталого розвитку; виховання почуття відповідальності за стан довкілля, усвідомлення людини як частки природи, свідомості щодо необхідності дотримання природоохоронного законодавства; здобуття відповідного обсягу теоретичних знань з екології, орієнтованих на майбутню галузеву діяльність; розвиток необхідного обсягу практичних екологічних знань у галузі охорони довкілля та раціонального природокористування, уміння самостійно аналізувати і моделювати екологічні ситуації з орієнтацією на управління ними; розвиток усвідомлення реальності екологічної кризи і шляхів її запобігання; визначення розміру плати за забруднення навколишнього середовища; визначення шляхів і методів оптимізації взаємовідносин з природою, підвищення ефективності природокористування та охорони довкілля України; засвоєння основ екологічного менеджменту, аудиту і маркетингу, гармонійного розвитку суспільства; аналіз особливостей функціонування екологічних служб підприємства.

Предмет дисципліни: системи екологічного менеджменту (СЕМ), стандарти екологічного аудиту, та сучасні інструменти їх розробки та впровадження на регіональному та локальному рівнях

3. Компетентності	<p>Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і проблеми у галузі метрології та інформаційно-вимірювальної техніки, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.</p> <p>Загальні компетентності: K06. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми. K07. Здатність приймати обгрунтовані рішення. K09. Здатність розробляти та управляти проектами</p> <p>Спеціальні (фахові) компетентності: K15. Здатність розв'язувати складні професійні завдання і проблеми на основі розуміння технічних аспектів забезпечення контролю якості продукції. K20. Здатність враховувати комерційний та економічний контексти в метрологічній діяльності. K21. Здатність враховувати вимоги до метрологічної діяльності в сфері технічного регулювання, зумовлені необхідністю забезпечення сталого розвитку. K22. Здатність керувати проектами та Start-Up-ами і оцінювати їх результати</p>	
4. Програмні результати навчальної дисципліни	<p>ПР03. Розуміти міждисциплінарні зв'язки та контексти спеціальності. ПР10. Аналізувати та оцінювати вплив інформаційно-вимірювальної техніки та метрологічної діяльності на навколишнє середовище та безпеку життєдіяльності людини.</p>	
5. Опис навчальної дисципліни	<p>Всього годин/кредитів за навчальним планом, з них:</p> <ul style="list-style-type: none"> – лекції – практичні заняття – самостійна робота 	<p>90 годин/ 3,0 кредити 22 годин/ 0,73 кредит 42 годин/ 1,4 кредит 26 години/ 0,87 кредит</p>

Календарний план*

Змістовий модуль		Тема		Обсяги годин				
№	назва	№	назва	ЛЗ	ПР	СР	К	Разом
1	Теоретичні основи та забезпечення екологічного менеджменту	1	Концептуальні засади та структура системи екологічного управління.	1	2	2	-	5
		2	Корпоративний екологічний менеджмент в системі екологічного управління.	1	2	2	-	5
		3	Принципи, форми та методи екологічного менеджменту.	1	2	2	-	5
		4	Нормативно-правове та інформаційне забезпечення екологічного менеджменту.	1	2	2		5
		5	Стратегічний екологічний менеджмент.	1	2	1		5
		6	Реалізація екологічної стратегії. Розробка, впровадження і розвиток системи екологічного менеджменту на підприємстві	1	4	1		6
		7	Планування - основа екологічного менеджменту.	1	4	2		7
		8	Технічні, технологічні і проектні рішення як фактор підвищення екологічної безпеки.	1	4	1		6
		9	Організація управління природокористування.	1	2	1		4
Всього за змістовий модуль				10	24	14	-	48
2	Практичні напрями та інструменти впровадження системи екологічного менеджменту	10	Екологічна експертиза, екологічний облік та екологічний аудит як інструменти екологічного менеджменту.	2	4	2	-	8
		11	Екологічний маркетинг: розробка і реалізація «зеленої» продукції.	2	4	2	-	8
		12	Демонстрація відповідності.	2	4	2	-	8
		13	Індикатори екологічних результатів діяльності підприємства.	2	2	2	-	6
		14	Забезпечення прибутковості бізнесу в умовах екологізації економіки та посилення жорсткості екологічних стандартів.	2	2	2	-	6
		15	Особливості екологічного менеджменту у розвинених країнах	2	2	2	-	6

*Примітка. Проведення видів занять здійснюється відповідно до графіку освітнього процесу

6. Порядок та критерії оцінювання

Оцінювання здобувачів вищої освіти здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу у Миколаївському національному аграрному університеті, Положення про порядок оцінювання здобувачів вищої освіти у Миколаївському національному аграрному університеті.

Оцінювання результатів навчання здійснюється за відповідними формами організації освітнього процесу, а саме: поточний та підсумковий контроль знань здобувачів вищої освіти. Порядок зарахування пропущених занять, зокрема: у формі усного опитування (при пропусненні лекції) та виконання індивідуального завдання (при пропусненні практичного завдання).

Рейтингова оцінка знань. Відрізняється від традиційної більш широким інтервалом балів, які диференційовані відповідно до складності матеріалу, що контролюється його об'ємом, рівнем самостійності освоєння тощо. Форма підсумкового контролю – залік. За всі види робіт впродовж семестру (тести, опитування, самостійну роботу, реферати, контрольні роботи тощо) здобувач вищої освіти може отримати від 60 до 100 балів. Оцінювання виконується за бальною методикою ECTS. Зарахування пропущених занять здійснюється після їх відпрацювання з НПП за розкладом консультацій.

Поточний і підсумковий контроль знань здобувачів вищої освіти

№ змістового модулю	Форма контролю	Кількість заходів	Оцінка		Сума	
			min	max	min	max
1	<i>Аудиторна робота:</i>					
	– опитування на заняттях;	2	1	3	2	6
	– виконання практичних завдань;	5	1	2	5	10
	<i>Самостійна робота:</i>					
	– опрацювання окремих питань тем;	3	1	1	3	3
– тестування в moodle;	1	8	15	8	15	
– підготовка презентацій;	1	10	13	10	13	
<i>Разом:</i>					28	47
2	<i>Аудиторна робота:</i>					
	– опитування на заняттях;	1	1	3	1	3
	– виконання практичних завдань;	7	1	2	7	14
	– контрольна робота;	1	3	5	3	5
	<i>Самостійна робота:</i>					
	– опрацювання окремих питань тем;	1	1	1	1	1
	– тестування в moodle;	1	3	6	3	6
– підготовка презентацій;	1	10	11	10	11	
– підготовка тез доповіді на конференцію;						
– підготовка наукової статті;				2	5	
<i>Разом:</i>				5	8	
				32	53	

Неформальна освіта (тренінги, майстер-класи, семінари, майстерні, дистанційні курси, вебінари) доповнює формальні освітні заходи, допомагає швидко і вчасно отримати необхідні знання відповідно до потреб тут і зараз. Здобувач має право самостійно обирати напрям і вид неформальних освітніх заходів, які оцінюються в залежності від специфіки неформального заходу, обсягу годин та кредитів ECTS. Оцінка цих результатів відбувається за наявності документального підтвердження (сертифікат, свідоцтво тощо). Перезарахування дисципліни або окремих тем відбувається за бажання здобувача на підставі нормативної внутрішньої документації та Положень МНАУ.

Підсумковий контроль знань здійснюється шляхом складання заліку.

Загальна шкала оцінювання ECTS за результатами курсу

Сума балів за всі види освітньої діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	зараховано
82-89	B	
75-81	C	
64-74	D	
60-63	E	
35-59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

*Оцінки FX та F у залікову книжку здобувача вищої освіти не виставляється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу у МНАУ

7. Політика курсу

Політика курсу визначається системою вимог, які пред'являються до здобувача вищої освіти при вивченні дисципліни та ґрунтується на засадах академічної доброчесності. Дотримуватися етики поведінки, яка прописана у Кодексі академічної доброчесності у Миколаївському національному аграрному університеті. Пропущені заняття відпрацьовувати відповідно затвердженого графіку консультацій. Академічна недоброчесність є несумісною з принципами викладання курсу. Основні принципи проведення занять:

- відкритість до нових та неординарних ідей, толерантність, доброзичлива партнерська атмосфера взаєморозуміння та творчого розвитку;
- усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлений термін;
- різні моделі роботи на заняттях, у тому числі робота над вирішенням завдань дає можливість здобувачам вищої освіти

	<p>якнайширше розкрити свій власний потенціал, навчитись довіряти своїм партнерам, розвинути навички інтелектуальної роботи в команді;</p> <ul style="list-style-type: none"> - курс передбачає інтенсивне використання мобільних технологій навчання, що дає можливість здобувачам вищої освіти та викладачеві спілкуватись один з одним у будь-який зручний для них час, а для здобувачів вищої освіти, які відсутні на заняттях, отримати необхідну навчальну інформацію та представити виконані завдання; - протягом усього курсу активно розвиваються автономні навички здобувачів вищої освіти, які можуть підготувати додаткову інформацію за темою, що не увійшла до переліку тем практичних занять змістових модулів та виступити з презентацією чи інформуванням додатково.
<p>8. Інформаційні джерела</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Агаркова Н. В., Качинський А. Б., Степаненко А. В. Регіональний вимір екологічної безпеки України з урахуванням загроз виникнення техногенних і природних катастроф. — К.: НІСД, 1996. — 76 с. 2. Адаменко О., Міщенко Л. Екологічний аудит територій. — Івано-Франківськ: Факел, 2000. — 341 с. 52 3. Балацький О., Лук'янихін В., Лук'янихіна О. Екологічний менеджмент: проблеми та перспективи становлення та розвитку // Економіка України. — 2000. — № 5. — С. 68–73. 4. Бутко М. Екологія і економіка: регіональний аспект // Регіон. економіка. — 1997. — № 2. — С. 162–168. 5. Бюджетна та інвестиційна політика в сфері охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування / Отчет о НИР УЗАН. Сумское областное отделение; Рук. О. Ф. Балацкий. — Суми, 1997. — 47 с. 6. Воронкова О. М. Трансформація системи оподаткування в Україні // Фінанси України. — 2000. — № 1. — С. 118–123. 7. Генсірук С. А., Нижник М. С., Міщенко В. О. Еколого-економічні аспекти природокористування. — К.: Наук. думка, 1982. — 175 с. 8. Екологічне право України / за ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана. — Х., 2001. — 480 с. 9. Екологічний аудит: Посіб. для спеціалістів з екол. менеджменту і екол. аудиту / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький та ін.; Фонд відродження Дніпра. — К., 1997. — 219 с. 10. Екологічний менеджмент: Зб. наук. пр. / За ред. В. А. Гайченка. — К.: МАУП, 2006. — 266 с. 11. Екологічний менеджмент: Навч. посіб. / За ред. В.

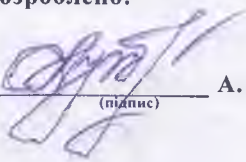

	<p>Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк. — К.: Знання, 2006. — 366 с.</p> <p>12. Екологія і закон: екологічне законодавство України: У 2 кн. /За ред. В. І. Андрейцева / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К.: Юринком Інтер, 1997. — 374 с.</p> <p>13. Економічне регулювання охорони природи / П. І. Лепечук, А. В. Чупіс, О. Л. Кашенко. — К.: Урожай, 1994. — 160 с.</p> <p>14. Злобін Ю. А. Основи екології. — К.: Лібра, 1998. — 248 с.</p> <p>15. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення. — К.: НІСД, 2001. — 312 с.</p> <p>16. Кобецька Н. Р. Екологічне право України: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 352 с.</p> <p>17. Кожушко Л.Ф., Скрипчук П.М. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник. – Рівне: РДТУ, 2001. – 343с.</p> <p>18. Корсак К. В., Плахотнік О. В. Основи екології: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2002. — 296 с.</p>
<p>9. Інтеграція здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами</p>	<p>В університеті вхід облаштовано пандусом. Є кнопка виклику чергового. Є відповідальні особи, які організують освітній процес (декан, заступники декана, куратор).</p> <p>Можливість дистанційного (або очно-дистанційного) навчання через:</p> <ul style="list-style-type: none"> - систему Moodle – лекційний матеріал, практичні завдання, напрями наукових досліджень, завдання на самостійне опрацювання; - платформи онлайн-занять JitsiMeet та Zoom – для проведення індивідуальних практичних занять, консультацій тощо; - електронний репозитарій МНАУ – для використання інформаційних матеріалів; - аудіо- та відеоповідомлення з матеріалами, поясненнями особливостей завдань та напрямками їх виконання тощо; - спілкування через електронну пошту (poltorak@mnaeu.edu.ua) та телефонний зв'язок; - залучення до освітньо-наукових заходів в онлайн-режимі; - індивідуальний підхід до викладення матеріалу навчальної дисципліни; - можливість залучення до освітнього процесу куратора академічної групи та людини, яка знаходиться поряд зі здобувачем вищої освіти з особливими освітніми потребами (батьки, сестра, брат та інших).

10. Доступ до матеріалів навчання	Робоча програма дисципліни, її силабус та навчально-методичний комплекс дисципліни з необхідним його наповненням розташовано на офіційних ресурсах Миколаївського національного аграрного університету: https://moodle.mnau.edu.ua/course/view.php?id=273
--	---

Силабус навчальної дисципліни розроблено:

Доцент кафедри менеджменту та маркетингу

(підпис)

А. Л. Сухорукова

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ

ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА МАРКЕТИНГУ

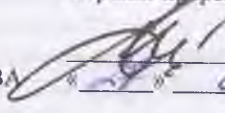
«ПОГОДЖЕНО»

В. о. директора навчально-наукового
інституту бізнесу та інноваційного
розвитку

Олена УСИКОВА
2023 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор

Дмитро БАБЕНКО
2023 р.

Декан факультету
ТВПШТ

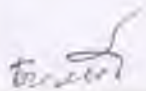

М. І. Гиль
2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ
освітньо-професійна програма
«Якість, стандартизація та сертифікація»

для здобувачів другого (магістерського) рівня 1-го року
денної форми навчання
на 2023-2024 навчальний рік

Освітній ступінь – **Магістр**
Галузь знань 17 «Електроніка, автоматизація та електронні
комунікації»
Спеціальність 175 «Інформаційно-вимірювальні технології»
Мова викладання – українська

Миколаїв
2023

Робоча програма відповідає меті та особливостям освітньо-професійної програми «Метрологія та інформаційно-вимірвальна техніка» другого (магістерського) рівня вищої освіти, затвердженої вченою радою Миколаївського національного аграрного університету (протокол №7 від 22.02.2022 р.)

- Розроблено: доцент кафедри менеджменту та маркетингу А. Л. Сухорукова
- Розглянуто: на засіданні кафедри менеджменту та маркетингу факультету менеджменту ННІ бізнесу та інноваційного розвитку Миколаївського національного аграрного університету в.о. завідувача кафедри, д-р екон. наук, доцент А. С. Полторак
протокол №14 від «09» червня 2023р.
- Схвалено: науково-методичною комісією факультету менеджменту ННІ бізнесу та інноваційного розвитку Миколаївського національного аграрного університету голова науково-методичної комісії, канд. екон. наук, старший викладач Г. В. Табацкова
протокол №11 від «16» червня 2023р.

1. Анотація

Дисципліна «Екологічний менеджмент» розкриває необхідність, переваги та методи екологізації управління підприємствами, дає поглиблене розуміння сучасних системних теоретико-методологічних уявлень про екологічне управління та екологічний менеджмент, формує у студентів систему знань і практичних навичок щодо застосування принципів, методів та інструментів менеджменту в сфері охорони довкілля.

Annotation

The discipline "Environmental management" reveals the need, advantages and methods of greening of enterprise management, provides an in-depth understanding of modern systemic theoretical and methodological ideas about environmental management and environmental management, forms in students a system of knowledge and practical skills regarding the application of management principles, methods and tools in the field of protection the environment

2. Опис навчальної дисципліни

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Галузь знань 17 «Електроніка, автоматизація та електронні комунікації»

Спеціальність 175 «Інформаційно-вимірювальні технології»

Освітній ступінь Магістр

Обов'язкова (вибіркова) компонента вибіркова

Семестр II

Кількість кредитів ECTS 3

Кількість модулів 1

Кількість змістових модулів 2

Загальна кількість годин 90,0

Види навчальної діяльності та види навчальних занять, обсяг годин та кредитів:

Лекції 22 / 0,73 кред. ECTS

Практичні (лабораторні, семінарські) заняття 42 / 1,4 кред. ECTS

Самостійна робота 26 / 0,87 кред. ECTS

Форма підсумкова контрольного заходу залік

Передбачені неформальні освітні заходи.

Неформальна освіта доповнює формальні освітні заходи, допомагає швидко і вчасно отримати необхідні знання відповідно до потреб тут і зараз.

Форми неформальної освіти: очна (тренінги, майстер-класи, семінари, майстерні тощо), дистанційна (дистанційні курси, вебінари).

Де здобути: державні структури, неурядові установи, платформи дистанційного навчання.

Здобувачам пропонується протягом вивчення дисципліни: індивідуальні завдання, участь у турнірах, вебінарах та семінарах з тематики управління персоналом, участь у відкритих лекціях, які проводять поза межами навчального процесу, проходження курсів. Здобувач має право самостійно обирати напрям і вид неформальних освітніх заходів. Оцінка цих результатів відбувається за наявності документального підтвердження (сертифікат, свідоцтво тощо). Перезарахування дисципліни або окремих тем відбувається за бажання здобувача на підставі нормативної внутрішньої документації та Положень МНАУ.

Передбачені інформальні освітні заходи (самоосвіта).

Інформальна освіта передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи друзями. Така навчальна діяльність не обов'язково цілеспрямована та структурована, не фіксується документально, але сприяє розширенню професійних знань та умінь і є однією з ключових компетентностей особистості.

Форми інформальної освіти: одноразові лекції, відеоуроки, медіа-консультації, спілкування у сім'ї, з колегами, читання спеціалізованих журналів, телебачення, відео, незаплановані випадкові бесіди.

Передбачається, що здобувач у ході життєвого досвіду має застосовувати здобуті знання та результати, наприклад, вивчаючи наступну тему чи готуючись до всіх видів робіт. І навпаки – здобувачі використовують життєві приклади для трансформації їх в освітній процес, зокрема щодо податкового обліку.

Оптимальним є поєднання традиційної формальної освіти, курсів, семінарів та інших заходів від неурядових установ, що дозволить швидко отримати потрібні знання та навички (неформальну освіту) та самоосвіту (інформальну).

Можливості набуття програмних результатів в умовах інклюзивної освіти.

В університеті вхід облаштовано пандусом. Є кнопка виклику чергового. Є відповідальні особи, які організують освітній процес (декан, заступники декана, куратор).

Можливість дистанційного (або очно-дистанційного) навчання через:

- систему Moodle – лекційний матеріал, практичні завдання, напрями наукових досліджень, завдання на самостійне опрацювання;
- платформи онлайн-занять JitsiMeet та Zoom – для проведення індивідуальних практичних занять, консультацій тощо;
- електронний репозитарій МНАУ – для використання інформаційних матеріалів;
- аудіо- та відеоповідомлення з матеріалами, поясненнями особливостей завдань та напрямками їх виконання тощо;
- спілкування через електронну пошту (suhorukova@mnau.edu.ua) та телефонний зв'язок;
- залучення до освітньо-наукових заходів в онлайн-режимі;
- індивідуальний підхід до викладення матеріалу навчальної дисципліни;
- можливість залучення до освітнього процесу куратора академічної групи та людини, яка знаходиться поряд зі здобувачем вищої освіти з особливими освітніми потребами (батьки, сестра, брат та інших).

Мовна підготовка.

Дисципліна викладається українською мовою. Водночас, з кожної теми виділено ключові слова, які здобувачі вивчають англійською мовою. Здобувачі мають можливість брати участь у вебінарах та наукових заходах англійською мовою.

Форми навчання.

Денна (дистанційна, змішана – за наказом по університету, наприклад, у зв'язку з дотриманням карантинних заходів). Освітній процес реалізується у

таких формах: навчальні заняття (лекційні заняття, практичні заняття, консультації), індивідуальні завдання, самостійна робота, контрольні заходи. У процесі вивчення дисципліни застосовуються інноваційні педагогічні технології, а саме цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації навчальної діяльності, що охоплює весь процес навчання від визначення мети до одержання результатів: комп'ютерні презентації, тестові програми, технології майндмепінгу, система дистанційної освіти Moodle, технології JeetSi, вбудовані в курс на платформі Moodle, ZOOM та інші.

Методи навчання.

Пояснювально-ілюстративні методи (лекції, застосування навчальної та методичної літератури, презентації), інструктивно-репродуктивні (практичні заняття), методи проблемного викладу (проблемні лекції, пізнавальне завдання, порівняння точок зору і різних підходів, науковий пошук), частково-пошукові методи (пошук рішення висунутих у навчанні пізнавальних завдань, семінари), дослідницькі методи (науково-дослідна робота студентів, у т. ч. в межах студентського наукового гуртка, аналіз матеріалу, завдання пошукового характеру).

Форми оцінювання.

Компетентісно орієнтовані форми (поточний контроль знань: опитування на заняттях, виконання практичних завдань, контрольна робота, самостійна робота здобувачів вищої освіти (у т.ч. опрацювання окремих питань тем, тестування в Moodle, підготовка презентацій, підготовка тез доповіді на конференцію, підготовка наукової статті), підсумковий контроль знань – екзамен).

Академічна доброчесність

У процесі навчання всі учасники освітнього процесу зобов'язані дотримуватися принципів академічної доброчесності – сукупності етичних принципів та визначених правил провадження освітньої та наукової діяльності, які є обов'язковими для всіх учасників такої діяльності та мають на меті забезпечувати довіру до результатів навчання та наукової діяльності, з урахуванням вимог Закону України «Про вищу освіту», «Про освіту», методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності, Кодексу академічної доброчесності у Миколаївському національному аграрному університеті, який затверджений вченою радою університету 27 листопада 2018 р., протокол № 3, Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату у Миколаївському національному аграрному університеті, яке затверджене вченою радою університету 24 листопада 2020 р., протокол № 4 та Положення про групу сприяння академічній доброчесності, яке затверджене вченою радою університету 26 січня 2021 р., протокол № 6.

Усі академічні тексти (освітні та наукові) здобувачів вищої освіти обов'язково перевіряються щодо їх відповідності принципам академічної доброчесності, у т. ч. за допомогою програми Unicheck.

3. Мета вивчення навчальної дисципліни

Мета дисципліни: формування у студентів знань стосовно сучасних моделей екологічного менеджменту та аудиту, підготовка студентів до практичного застосування отриманих знань для державних установ та підприємств регіонального та локального рівнів.

Завдання дисципліни: дисципліна допоможе майбутнім фахівцям, студентам усіх спеціальностей, сприяти здійсненню та/або здійснювати екологічно безпечну діяльність підприємств (установ, організацій), забезпечувати екологізацію виробництва, управління та освіти з метою захисту довкілля та реалізації принципів збалансованого розвитку.

Основні завдання курсу спрямовані на: вивчення концепції, цілей, функцій екологічного управління; формування цілісного уявлення про біосферу, її склад, функціонування, причини деградації, перспективи виходу з кризи, взаємозалежність економіки і екології; визначення основних термінів, понять, законів функціонування екології, форм життя та типів екосистем, основні напрями сучасних екологічних досліджень; оцінку сучасного екологічного стану України та її основних регіонів і галузей, визначення причин виникнення еколого-економічної кризи, шляхів виходу з неї; ознайомлення з природоохоронним законодавством України, міжнародними конвенціями та угодами; розкриття наукових основ народногосподарських проблем (раціонального використання природних ресурсів, захист довкілля від забруднення, збереження еталонів природи), формування знань про позитивні етноекологічні особливості господарювання, основні поняття сталого розвитку; виховання почуття відповідальності за стан довкілля, усвідомлення людини як частки природи, свідомості щодо необхідності дотримання природоохоронного законодавства; здобуття відповідного обсягу теоретичних знань з екології, орієнтованих на майбутню галузеву діяльність; розвиток необхідного обсягу практичних екологічних знань у галузі охорони довкілля та раціонального природокористування, уміння самостійно аналізувати і моделювати екологічні ситуації з орієнтацією на управління ними; розвиток усвідомлення реальності екологічної кризи і шляхів її запобігання; визначення розміру плати за забруднення навколишнього середовища; визначення шляхів і методів оптимізації взаємовідносин з природою, підвищення ефективності природокористування та охорони довкілля України; засвоєння основ екологічного менеджменту, аудиту і маркетингу, гармонійного розвитку суспільства; аналіз особливостей функціонування екологічних служб підприємства.

Предмет дисципліни: системи екологічного менеджменту (СЕМ), стандарти екологічного аудиту, та сучасні інструменти їх розробки та впровадження на регіональному та локальному рівнях

Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і проблеми у галузі метрології та інформаційно-виміральної техніки, що передбачає проведення

досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності:

K06. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

K07. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

K09. Здатність розробляти та управляти проектами

Спеціальні (фахові) компетентності:

K15. Здатність розв'язувати складні професійні завдання і проблеми на основі розуміння технічних аспектів забезпечення контролю якості продукції.

K20. Здатність враховувати комерційний та економічний контексти в метрологічній діяльності.

K21. Здатність враховувати вимоги до метрологічної діяльності в сфері технічного регулювання, зумовлені необхідністю забезпечення сталого розвитку.

K22. Здатність керувати проектами та Start-Up-ами і оцінювати їх результати

Програмні результати навчання:

PR03. Розуміти міждисциплінарні зв'язки та контексти спеціальності.

PR10. Аналізувати та оцінювати вплив інформаційно-вимірjuвальної техніки та метрологічної діяльності на навколишнє середовище та безпеку життєдіяльності людини.

4. Передумови для вивчення дисципліни

Здобувачі вищої освіти вже мають володіти базовими знаннями та компетентностями окремих дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки та дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, які заплановані до вивчення освітньо-професійною програмою підготовки здобувачів вищої освіти «Метрологія та інформаційно-вимірjuвальна техніка».

До переліку дисциплін, які мають бути вивчені раніше, належать: дисципліни циклу загальної підготовки та дисципліни циклу професійної підготовки.

5. Місце дисципліни у структурі навчальних дисциплін

6. Структурно-логічна схема навчальної дисципліни

Змістовий модуль		Тема		Обсяги годин				
№	назва	№	назва	ЛЗ	ПР	СР	К	Разом
1	Теоретичні основи та забезпечення екологічного менеджменту	1	Концептуальні засади та структура системи екологічного управління.	1	2	2	-	5
		2	Корпоративний екологічний	1	2	2	-	5

			менеджмент в системі екологічного управління.					
		3	Принципи, форми та методи екологічного менеджменту.	1	2	2	-	5
		4	Нормативно-правове та інформаційне забезпечення екологічного менеджменту.	1	2	2		5
		5	Стратегічний екологічний менеджмент.	2	2	1		5
		6	Реалізація екологічної стратегії. Розробка, впровадження і розвиток системи екологічного менеджменту на підприємстві.	1	4	1		6
		7	Планування - основа екологічного менеджменту.	1	4	2		7
		8	Технічні, технологічні і проєктні рішення як фактор підвищення екологічної безпеки.	1	4	1		6
		9	Організація управління природокористування.	1	2	1		4
Всього за змістовий модуль				10	24	14	-	48
2	Практичні напрями та інструменти впровадження системи екологічного менеджменту	10	Екологічна експертиза, екологічний облік та екологічний аудит як інструменти екологічного менеджменту.	2	4	2	-	8
		11	Екологічний маркетинг: розробка і реалізація «зеленої» продукції.	2	4	2	-	8
		12	Демонстрація відповідності.	2	4	2	-	8
		13	Індикатори екологічних результатів діяльності підприємства.	2	2	2	-	6
		14	Забезпечення прибутковості бізнесу в умовах екологізації економіки та посилення жорсткості екологічних стандартів.	2	2	2	-	6
		15	Особливості екологічного менеджменту у розвинених країнах світу.	2	2	2	-	6
Всього за змістовий модуль				12	18	12	0	42
Всього годин по навчальній дисципліні				22	42	26	0	90

7. Зміст навчальної дисципліни

7.1. Загальний розподіл годин і кредитів

Назва змістового модуля	Кількість годин і кредитів		
	год.	кредитів	%
Теоретичні основи та забезпечення екологічного менеджменту	48	1,55	54
Практичні напрями та інструменти впровадження системи екологічного менеджменту	42	1,45	46
Всього	90	3	100,0

7.2. Склад, обсяг і терміни виконання змістових модулів

Назва змістового модуля	Кількість годин	Термін виконання
Теоретичні основи та забезпечення екологічного менеджменту	48	Відповідно до семестрового навчального плану та графіку навчального процесу
Практичні напрями та інструменти впровадження системи екологічного менеджменту	42	
Всього	90	x

7.3. Перелік та короткий зміст лекцій

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Тема 1. Концептуальні засади та структура системи екологічного управління. Основи системного екологічного управління та екологічної політики. Екологічна безпека і екологічний ризик. Управлінські рішення в умовах сталого розвитку. Суперечності у сфері сталого розвитку та «кризового» управління економікою. Глобальна система екологічного управління. Державна система екологічного управління в Україні. Екологічне управління на регіональному рівні та на рівні підприємств. Основні сучасні інструменти екологічної політики.

Тема 2. Корпоративний екологічний менеджмент в системі екологічного управління. Сутність та структура екологічного менеджменту. Екологізований, екологічно спрямований, екологічний менеджмент. Рівні екологічного менеджменту. Вигоди від впровадження системи екологічного менеджменту для підприємства, держави, суспільства. Історичні аспекти виникнення екологічного менеджменту в Україні і за кордоном. Поняття системи корпоративного екологічного менеджменту. Механізм корпоративного екологічного менеджменту. Об'єкти і суб'єкти

екоменеджменту Цілі екологічного менеджменту. Завдання екологічного менеджменту. Складові системи екологічного менеджменту. Відмінність екологічного менеджменту від екологічного управління. Загальний алгоритм впровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві. Екологічна політика підприємства.

Тема 3. Принципи, форми та методи екологічного менеджменту

Загальні поняття принципів екологічного менеджменту. Принципи як специфічна і необхідна форма раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля. Характеристика загальних /основних/ принципів природокористування. Принцип органічної єдності суспільства і природи. Необхідність вивчення і всебічного врахування законів розвитку природи в процесі використання її ресурсів; цілісність і комплексність природокористування; розробка природних ресурсів із застосуванням найновішої техніки і технологій при використанні природних ресурсів.

Комплексний підхід до вивчення і використання природних ресурсів; тісний зв'язок охорони природи з наукою; принцип правової охорони природних ресурсів.

Сутність принципу екологічної безпеки. Державне регулювання екологізації виробництва. Природоохоронні та природо відновні заходи. Вимоги до управління якістю навколишнього середовища.

Поняття форм і методів природокористування. Загальні методи управління природокористуванням, їх характеристика. Специфічні методи управління природокористуванням; економічна оцінка природних ресурсів, екологічна експертиза, моніторинг стану довкілля і природних ресурсів, методи екологічного районування територій, картографування, натурних обстежень, метод оптимальності. Характеристика різноманітних форм екологічного менеджменту.

Тема 4. Нормативно-правове та інформаційне забезпечення екологічного менеджменту. Системи стандартів екологічного менеджменту. Національні стандарти в галузі екологічного менеджменту. Міжнародне та національне екологічне право. Основні нормативно-правові та законодавчі акти у сфері охорони довкілля. Проблеми та перспективи гармонізації законодавства України з законодавством ЄС.

Тема 5. Стратегічний екологічний менеджмент. Екологічна стратегія фірми. Класифікація екологічних стратегій. Базисні стратегії «зелених» фірм. Розширена модель конкурентних стратегій фірми Портера. Сант-Гальська модель інтегрованого екологічного менеджменту. Системи корпоративного екологічного менеджменту та їх відображення в міжнародному стандарті EMAS. Інструменти стратегічного екологічного менеджменту. Перехід від стратегічних цілей компанії до системи корпоративного екологічного менеджменту. Врахування екологічних аспектів при формуванні довгострокового плану. Стратегія управління екологічними ризиками в КЕМ. Класифікація екологічних та економічних ризиків підприємства. Особливості управління різними видами екологічних ризиків. Екологічна відповідальність і етика бізнесу. Хартія бізнесу на підтримку сталого розвитку.

Тема 6. Реалізація екологічної стратегії. Розробка, впровадження і розвиток системи екологічного менеджменту на підприємстві. Практичні моделі впровадження КЕМ і форми інтеграції екологічних аспектів в діяльність організації.

Включення екологічної складової в маркетинговий, інвестиційний, виробничий, персональний, фінансовий менеджмент та менеджмент логістики. Структура управління і відповідальність. Ресурси, функціональні обов'язки, відповідальність і повноваження. Ідентифікація екологічних аспектів діяльності. Прямі й непрямі екологічні аспекти. Вимоги законодавства. Планування (цілі, завдання, заходи) реалізації стратегії екологічного менеджменту. Управління операціями згідно з екологічними аспектами. Підготовка до нештатних ситуацій і аварій і відповідні дії. Управління документацією. Система документації КЕМ. Взаємодія та обмін інформацією. Мотивація. Підготовка і навчання. Моніторинг. Оцінка результативності. Невідповідність та коригувальні та запобіжні дії. Внутрішній аудит системи екологічного менеджменту. Аналіз системи і оцінка керівництвом. Розвиток системи і послідовне поліпшення.

Тема 7. Планування - основа екологічного менеджменту

Сутність екологічного планування як складової частини управлінського процесу. Мета та завдання планування. Методи планування /балансовий, аналітичний, нормативний, програмно-цільовий/, їх практичне застосування в природоохоронній діяльності. Система екологічних показників в плануванні та вартісні показники. Головні передпланові документи в природокористуванні. Сутність стратегічного планування. Основний зміст програми охорони природи та раціонального використання її ресурсів.

Науково-технічне, демографічне, соціальне і економічне планування, його зв'язок з раціональним природокористуванням і охороною навколишнього середовища. Нові підходи в плануванні збереження природних ресурсів, переорієнтація господарської практики на пріоритетне вирішення екологічних і соціальних проблем. Поліпшення бази екологічного планування як шлях удосконалення планування природокористуванням.

Комплексне планування та прогнозування природоохоронної діяльності. Методи обґрунтування ефективності екологічного планування.

Тема 8. Технічні, технологічні і проектні рішення як фактор підвищення екологічної безпеки.

Поняття та сутність технології. Управлінський аспект технології. Види технологій. Універсальність технологічного способу виробництва. Проблема глобальних технологій. Природозберігаючі та природовідновлюючі технології.

Сутність та зміст управлінських рішень в галузі природоохоронної діяльності, їх значення, технологія та класифікація. Особливості екологічних рішень. Соціальна відповідальність при прийнятті екологічних рішень. Правовий, соціальний, організаційно-економічний механізм прийняття і реалізації технічних, технологічних і проектних рішень спрямованих на підвищення екологічної безпеки промислових об'єктів, об'єктів енергетики, транспортних об'єктів, сільськогосподарських підприємств, військових та наукових об'єктів, туризму та реакційних об'єктів. Прийняття екологічних рішень за умов ринкової економіки.

Результативність прийнятих рішень, критерії результативності. Екологічна, соціальна і економічна ефективність рішень з питань природоохоронної діяльності.

Тема 9. Організація управління природокористуванням

Поняття управління, його значення. Особливості та специфіка управління природокористуванням. Рівні управління - територіальний, галузевий, міжгалузевий, їх сутність та значення.

Сутність правила "м'якого" та "жорсткого" управління природними ресурсами. Роль "м'якого" управління природою у відновленні екологічного балансу.

Управлінські рішення в галузі природокористування, технологія їх прийняття та класифікація. Основні вимоги до прийняття управлінських рішень в галузі природокористування. Правовий, соціальний, організаційно-економічний механізм прийняття і реалізації рішень з питань природокористування і охорони навколишнього середовища. Екологічна, соціальна та економічна ефективність прийнятих рішень. Оцінка впливу на навколишнє середовище: екологічний моніторинг, екологічний аудит, екологічне страхування, екологічна сертифікація - ключові елементи системи екологічного менеджменту. Критерії оцінки.

Змістовний модуль №2.

ПРАКТИЧНІ НАПРЯМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Тема 10. Екологічна експертиза, екологічний облік та екологічний аудит як інструменти екологічного менеджменту. Цілі і завдання екологічної експертизи. Види експертних висновків для висновку державної екологічної експертизи про відповідність прийнятої господарської діяльності встановленим нормативам якості навколишнього середовища. Об'єкти екологічної експертизи. Цілі, завдання, методи, засоби екологічного обліку, екологічного аудиту. Види екоаудиту. Склад команди екоаудиту. Діяльність екоаудиту до виходу на об'єкт ревізії. Діяльність екоаудиту на об'єкті ревізії. Документи результатів перевірки стану екоменеджменту на підприємстві. Контроль виконання заходів за результатами екоаудиту. Загальні вимоги до системи екологічного обліку на підприємстві. Екологічний облік і реформування традиційної системи обліку на підприємстві. Проблема формування показників у системі екологічного бухобліку. Особливості екологічного обліку та звітності на українських підприємствах. Екологічний аудит і міжнародні стандарти. Екологічний аудит і стандарти екологічного менеджменту в Україні.

Тема 11. Екологічний маркетинг: розробка і реалізація «зеленої» продукції. Концепція екологічного маркетингу. Сутність і види екологічного маркетингу. Стан, тенденції та чинники розвитку екологічних потреб. Типи товарів за рівнем екологічності. Типи споживачів за відношенням до екологічності товарів. Аналіз мотивації споживання екологічних товарів. Розробка екологічних продуктів і принцип циркулярної економіки. Нові інструменти і форми екомаркетингу та продуктової політики. Напрямки розвитку ринку екологічних товарів у світі й Україні. Особливості просування екологічних товарів на ринку. Оптимізація витрат на просування екологічних товарів різного рівня мотивації споживання. Екологічне маркування.

Тема 12. Демонстрація відповідності. Сертифікація і самодекларації. Вибір органу з сертифікації. Взаємодія з органом по сертифікації. Інформування про

сертифікації. Декларація та екологічні етикетки. Цілі використання екологічних етикеток і декларацій. Основні принципи екологічних етикеток і декларацій. Самодекларовані екологічні заяви (Маркування II типу). Програма і мета екологічного маркування II типу. Принципи екологічного маркування II типу. Вимоги до знаків, використовуваним в екологічних заявах II типу. Стрічка Мебіуса. Процедури розробки та перегляду екологічного маркування II типу. Сертифікація та відповідність екологічного маркування II типу: загальні положення, контроль відповідності, захист етикетки. Найбільш популярні екологічні терміни, використовувані в заявах II типу. Екологічне маркування I типу. Програма і мета екологічного маркування I типу. Принципи екологічного маркування I типу. Вимоги до знаків, використовуваним в екологічних заявах I типу. Процедури розробки та перегляду екологічного маркування I типу. Сертифікація та відповідність екологічного маркування I типу: загальні положення, контроль відповідності.

Тема 13. Індикатори екологічних результатів діяльності підприємства.

Поняття індикаторів екологічних результатів діяльності підприємства. Індикатори екологічних результатів діяльності підприємства в стандартних системах ISO 14000 і EMAS. Вихід за межі «стандартних» підходів. Оцінка екологічного життєвого циклу продукції: призначення, функції. Проблеми, обмеження та перспективи застосування ОЕЖЦ. Екологічний контролінг як концепція координованого забезпечення та використання релевантної інформації.

Ефективність екологічного менеджменту. Діагностика природоохоронного потенціалу підприємств на основі показників екологічного паспорту, результатів досліджень, проведених на підприємстві органами екологічного контролю. Екологічний паспорт підприємства. Діагностика параметрів, що характеризують екологічність продукції, що випускається підприємством. Оцінка викидів і відходів підприємства, відповідності їх встановленим екологічним нормативам і вимогам. Використання результатів діагностики природоохоронного потенціалу підприємства для організації виробництва екологічно чистих і безпечних товарів.

Тема 14. Забезпечення прибутковості бізнесу в умовах екологізації економіки та посилення жорсткості екологічних стандартів. Ліквідація протиріч між цілями економіки та охороною навколишнього середовища – необхідний управлінський крок на шляху до сталого розвитку. Акцент на технології. Прагнення випереджати посилення екостандартів. Пільгове кредитування та оподаткування чистих, маловідходних і безвідходних виробництв. Дотації та пільги. Конкуренентність чистої продукції. Імідж «зеленого» підприємства. Вихід продукції на світовий ринок. Підтримка держави, суспільства. Роль і можливості різних секторів економіки, державних та спеціально уповноважених органів у сфері підтримки та розповсюдження екологічного менеджменту в Україні. Роль і можливості підприємств, навчальних закладів, суспільних організацій та рухів.

Тема 15. Особливості екологічного менеджменту у розвинених країнах світу.

Сутність стратегії екологічної політики і системи екологічного управління в розвинених країнах світу. Зміст поняття "всебічна система екологічна інвентаризація" як інструментарій системи екоменеджменту. Ринкові механізми екологізації

суспільного виробництва і суспільно-економічних відносин взагалі, забезпечення прав людини на екологічно безпечне існування, поліпшення якості життя. Інтеграція екологічної політики у стратегію соціально-економічних реформ. Особливості екологічного менеджменту як самостійного напрямку діяльності в ринкових умовах господарювання, спрямованого на збалансування загальнодержавної екологічної політики з політикою товаровиробника, що забезпечує конкурентоспроможність його продукції і захист навколишнього природного середовища. Практика запровадження і використання Міжнародних і Європейських стандартів у здійсненні природоохоронних заходів, екополітики взагалі. Сучасні урбанізаційні процеси розвинених країн та особливості екологічного менеджменту. Нове планування міст, раціональне розміщення населення. Основні інструменти здійснення екологічної політики в індустріально-розвинених країнах.

7.4. Перелік та план практичних занять

Назва змістового модуля/тема	Обсяг годин	Форма контролю
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи та забезпечення екологічного менеджменту	24	x
Концептуальні засади та структура системи екологічного управління.	2	Поточний контроль знань: опитування на заняттях, виконання практичних завдань, контрольна робота, самостійна робота здобувачів вищої освіти (у т.ч. опрацювання окремих питань тем, тестування в Moodle, підготовка презентацій, підготовка тез доповіді на конференцію, підготовка наукової статті), індивідуальна робота
Корпоративний екологічний менеджмент в системі екологічного управління.	2	
Принципи, форми та методи екологічного менеджменту.	2	
Нормативно-правове та інформаційне забезпечення екологічного менеджменту.	2	
Стратегічний екологічний менеджмент.	2	
Реалізація екологічної стратегії. Розробка, впровадження і розвиток системи екологічного менеджменту на підприємстві.	4	
Планування - основа екологічного менеджменту.	4	
Технічні, технологічні і проектні рішення як фактор підвищення екологічної безпеки.	4	
Організація управління природокористування.	2	
Змістовий модуль 2. Практичні напрями та інструменти впровадження системи екологічного менеджменту	18	x
Екологічна експертиза, екологічний облік та екологічний аудит як інструменти екологічного менеджменту.	2	Поточний контроль знань: опитування на заняттях, виконання практичних завдань, контрольна робота, самостійна робота здобувачів вищої освіти (у т.ч. опрацювання окремих питань тем, тестування в Moodle, підготовка презентацій, підготовка тез доповіді на конференцію, підготовка наукової статті), індивідуальна робота
Екологічний маркетинг: розробка і реалізація «зеленої» продукції.	2	
Демонстрація відповідності.	2	
Індикатори екологічних результатів діяльності підприємства.	2	
Забезпечення прибутковості бізнесу в умовах екологізації економіки та посилення жорсткості екологічних	2	

стандартів.		
Особливості екологічного менеджменту у розвинених країнах світу.		
Разом по дисципліні	42	x

7.5 Теми, форма контролю та перевірки завдань, які винесені на самостійне обов'язкове опрацювання

Самостійна робота здобувача вищої освіти є однією з форм організації освітнього процесу, основною формою оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять за розкладом.

Самостійна робота здобувача вищої освіти в обсязі 58 годин складається з вивчення матеріалу за допомогою конспектів лекцій, підручників, допоміжної літератури, підготовки доповідей, а також підготовки до практичних занять.

Перелік питань для самостійного опрацювання

1. Проблеми взаємодії суспільства і природи.
2. Антропогенний вплив на навколишнє середовище і його наслідки.
3. Планування екологічної діяльності.
4. Методи управління природокористуванням.
5. Принципи екологічної політики.
6. Правові основи природокористування.
7. Адміністративне регулювання природоохоронної діяльності.
8. Інформаційне забезпечення природоохоронної діяльності.
9. Методи економічної оцінки природних ресурсів.
10. Екологічні витрати і шляхи їх усунення.
11. Система платежів за забруднення навколишнього середовища.
12. Фінансування природоохоронної діяльності. Природоохоронні фонди.
13. Система екологічного страхування.
14. Еколого-економічне стимулювання.
15. Форми міжнародного співробітництва в питаннях раціонального природокористування.
16. Вплив НТП на стан природного середовища.
17. Проблеми раціонального природокористування в різних країнах.
18. Поняття «екосистема», основні закономірності її розвитку.
19. Розвиток охорони природи в Україні.
20. Охорона біологічних ресурсів України.
21. Екологізація виробництва: сутність, методи, ефективність.
22. Значення сугестивності для керування особистістю.
23. Застосування методів математичного моделювання в екології.
24. Використання й охорона водних ресурсів Українського Причорномор'я (чи однієї з областей України на вибір).
25. Використання й охорона біологічних ресурсів України.
26. Екоаудит в інвестиційних процесах.
27. Екоменеджмент у країнах ЄС.

28. Екологічна експрес-оцінка інвестиційних і інших видів ризиків.
29. Маркірування небезпечних матеріалів і продукції.
30. Менеджмент відходів.

Перелік тем наукової роботи здобувачів вищої освіти

1. Показники катастрофічного погіршення якості життєвого середовища людей та характеристика стану природних ресурсів як складових частин довкілля, необхідність їх раціонального використання, охорони та відтворення.
2. Основні екологічні проблеми сучасності.
3. Визначення екологічного менеджменту як спеціальної галузі управління.
4. Основні цілі та завдання екологічного менеджменту.
5. Принципи як специфічна і необхідна форма раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля.
6. Принцип органічної єдності суспільства і природи.
7. Сутність принципу екологічної безпеки.
8. Державне регулювання екологізації виробництва.
9. Природоохоронні та природо відновні заходи.
10. Поняття форм і методів природокористування.
11. Характеристика різноманітних форм екологічного менеджменту.
12. Система еколого-економічних пріоритетів запровадження систем екологічного менеджменту на підприємствах.
13. Проблеми впровадження систем екологічного менеджменту.
14. Основні принципи створення системи екологічного менеджменту.
15. Сутність системи аналізу стану управління якістю довкілля.
16. Моніторинг, аудит і оцінки як ключові елементи діяльності системи екологічного менеджменту.
17. Повноваження державних органів виконавчої влади у сфері природокористування..
18. Особливості правового регулювання в екологічній сфері.
19. Закон та Директивні рішення про охорону навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів.
20. Правові основи діяльності підприємств при використанні різних видів природних ресурсів у відповідності з вимогами екологічної безпеки.
21. Система екологічних показників в плануванні та вартісні показники.
22. Головні передпланові документи в природокористуванні.
23. Сутність стратегічного планування.
24. Науково-технічне, демографічне, соціальне і економічне планування, його зв'язок з раціональним природокористуванням і охороною навколишнього середовища.
25. Нові підходи в плануванні збереження природних ресурсів, переорієнтація господарської практики на пріоритетне вирішення екологічних і соціальних проблем.
26. Поліпшення бази екологічного планування як шлях удосконалення планування природокористуванням.
27. Комплексне планування та прогнозування природоохоронної діяльності. Методи обґрунтування ефективності екологічного планування.
28. Управлінський аспект технології.
29. Універсальність технологічного способу виробництва.

30. Проблема глобальних технологій.
31. Природозберігаючі та природовідновлюючі технології.
32. Сутність та зміст управлінських рішень в галузі природоохоронної діяльності, їх значення, технологія та класифікація.
33. Особливості екологічних рішень.
34. Прийняття екологічних рішень за умов ринкової економіки.
35. Результативність прийнятих рішень, критерії результативності.
36. Екологічна, соціальна і економічна ефективність рішень з питань природоохоронної діяльності.
37. Управлінські рішення в галузі природокористування, технологія їх прийняття та класифікація.
38. Основні вимоги до прийняття управлінських рішень в галузі природокористування.
39. Правовий, соціальний, організаційно-економічний механізм прийняття і реалізації рішень з питань природокористування і охорони навколишнього середовища.
40. Сутність та необхідність територіального підходу у вирішенні природоохоронних проблем.
41. Регіональна програма природокористування, її сутність, мета, формування.
42. Фактори середовища безпосереднього впливу: постачальники, закони і державні органи, населення, конкуренти, громадські рухи.
43. Фактори середовища опосередкованого впливу: постачальники, закони і державні органи, населення, конкуренти, громадські рухи.
44. Фактори середовища опосередкованого впливу: науково-технічний прогрес, стан економіки, соціально-культурні фактори, міжнародні події, політичні фактори.
45. Взаємозв'язок факторів зовнішнього середовища.
46. Рухомість середовища в залежності від розвитку виробництва.
47. Невизначеність зовнішнього середовища, його вплив на формування стратегії виконання природоохоронної програми.
48. Показники надійності реалізації природоохоронної програми.
49. Роль ринкових економічних і фінансових важелів в управлінні надійністю програми.
50. Проблема відносин людини з оточуючим світом - глобальна проблема сучасності.
51. Шляхи формування нових поглядів і підходів у взаємовідносинах між суспільством і природою.
52. Сталий розвиток як основа соціально-економічного та екологічного розвитку.
53. Принцип гармонії у відносинах між суспільством і природою.
54. Основні елементи сталого довгострокового розвитку, їх сутність: політико-правовий, економічний, екологічний, соціальний, міжнародний, інформаційний.
55. Сутність концепції переходу України на модель сталого розвитку.
56. Інструменти планування та попередження шкідливого впливу господарчої діяльності на довкілля.
57. Адміністративно-командні та ринково-орієнтовані інструменти впровадження екологічної політики.
58. Екологічне ліцензування, екологічна сертифікація та страхування як елементи ефективного екологічного менеджменту.
59. Поняття екологічного ліцензування.

60. Законодавчі та нормативні документи в сфері екологічної сертифікації.
61. Поняття екологічного страхування, його призначення.
62. Науково-технічна революція і проблема глобальної екологічної кризи.
63. Розвиток науково-технічної революції і формування матеріальних передумов запобігання глобальній екологічній катастрофі.
64. Науково-технічний прогрес і використання нових видів енергії, метало-сировинних ресурсів, основні напрямки розвитку.
65. Ринкові механізми екологізації суспільного виробництва і суспільно-економічних відносин взагалі, забезпечення прав людини на екологічно безпечне існування, поліпшення якості життя.
66. Інтеграція екологічної політики у стратегію соціально-економічних реформ.
67. Практика запровадження і використання Міжнародних і Європейських стандартів у здійсненні природоохоронних заходів, екополітики взагалі.
68. Сучасні урбанізаційні процеси розвинених країн та особливості екологічного менеджменту
69. Нове планування міст, раціональне розміщення населення.
70. Основні інструменти здійснення екологічної політики в індустріально-розвинених країнах.
71. Наукова робота здійснюється в межах роботи наукового гуртка «Управління персоналом».

7.6 Питання для поточного та підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти

Питання для поточного контролю знань

1. Екологічна безпека і екологічний ризик.
2. Управлінські рішення в умовах сталого розвитку.
3. Глобальна система екологічного управління.
4. Державна система екологічного управління в Україні.
5. Екологічне управління на регіональному рівні та на рівні підприємств.
6. Основні сучасні інструменти екологічної політики.
7. Історичні аспекти виникнення екологічного менеджменту в Україні і за кордоном.
8. Поняття системи корпоративного екологічного менеджменту.
9. Механізм корпоративного екологічного менеджменту.
10. Об'єкти і суб'єкти екоменеджменту
11. Цілі екологічного менеджменту. Завдання екологічного менеджменту.
12. Складові системи екологічного менеджменту.
13. Екологічна політика підприємства.
14. Принципи як специфічна і необхідна форма раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля.
15. Характеристика загальних /основних/ принципів природокористування.
16. Принцип органічної єдності суспільства і природи.
17. Сутність принципу екологічної безпеки.
18. Державне регулювання екологізації виробництва.
19. Природоохоронні та природо відновні заходи.
20. Вимоги до управління якістю навколишнього середовища.

21. Поняття форм і методів природокористування.
22. Загальні методи управління природокористуванням, їх характеристика.
23. Характеристика різноманітних форм екологічного менеджменту.
24. Системи стандартів екологічного менеджменту.
25. Національні стандарти в галузі екологічного менеджменту.
26. Міжнародне та національне екологічне право.
27. Основні нормативно-правові та законодавчі акти у сфері охорони довкілля.
28. Проблеми та перспективи гармонізації законодавства України з законодавством ЄС.
29. Екологічна стратегія фірми. Класифікація екологічних стратегій.
30. Базисні стратегії «зелених» фірм.
31. Розширена модель конкурентних стратегій фірми Портера.
32. Сант-Гальська модель інтегрованого екологічного менеджменту.
33. Системи корпоративного екологічного менеджменту та їх відображення в міжнародному стандарті EMAS.
34. Інструменти стратегічного екологічного менеджменту.
35. Стратегія управління екологічними ризиками в КЕМ.
36. Класифікація екологічних та економічних ризиків підприємства.
37. Особливості управління різними видами екологічних ризиків.
38. Екологічна відповідальність і етика бізнесу. Хартія бізнесу на підтримку сталого розвитку.
39. Практичні моделі впровадження КЕМ і форми інтеграції екологічних аспектів в діяльність організації.
40. Структура управління і відповідальність.
41. Ресурси, функціональні обов'язки, відповідальність і повноваження.
42. Ідентифікація екологічних аспектів діяльності.
43. Прямі й непрямі екологічні аспекти.
44. Вимоги законодавства.
45. Планування (цілі, завдання, заходи) реалізації стратегії екологічного менеджменту.
46. Управління операціями згідно з екологічними аспектами.
47. Внутрішній аудит системи екологічного менеджменту.
48. Аналіз системи і оцінка керівництвом.
49. Розвиток системи і послідовне поліпшення.
50. Сутність екологічного планування як складової частини управлінського процесу.
51. Система екологічних показників в плануванні та вартісні показники.
52. Головні передпланові документи в природокористуванні.
53. Сутність стратегічного планування.
54. Основний зміст програми охорони природи та раціонального використання її ресурсів.
55. Науково-технічне, демографічне, соціальне і економічне планування, його зв'язок з раціональним природокористуванням і охороною навколишнього середовища.
56. Поліпшення бази екологічного планування як шлях удосконалення планування природокористуванням.
57. Комплексне планування та прогнозування природоохоронної діяльності.

- 58.Методи обґрунтування ефективності екологічного планування.
- 59.Поняття та сутність технології.
- 60.Управлінський аспект технології.
- 61.Проблема глобальних технологій.
- 62.Природозберігаючі та природовідновлюючі технології.
- 63.Сутність та зміст управлінських рішень в галузі природоохоронної діяльності, їх значення, технологія та класифікація.
- 64.Особливості екологічних рішень.
- 65.Соціальна відповідальність при прийнятті екологічних рішень.
- 66.Прийняття екологічних рішень за умов ринкової економіки.
- 67.Результативність прийнятих рішень, критерії результативності.
- 68.Екологічна, соціальна і економічна ефективність рішень з питань природоохоронної діяльності.
- 69.Особливості та специфіка управління природокористуванням.
- 70.Управлінські рішення в галузі природокористування, технологія їх прийняття та класифікація.
- 71.Основні вимоги до прийняття управлінських рішень в галузі природокористування.
- 72.Правовий, соціальний, організаційно-економічний механізм прийняття і реалізації рішень з питань природокористування і охорони навколишнього середовища.
- 73.Екологічна, соціальна та економічна ефективність прийнятих рішень.
- 74.Оцінка впливу на навколишнє середовище.
- 75.Цілі і завдання екологічної експертизи.
- 76.Об'єкти екологічної експертизи.
- 77.Особливості екологічного обліку та звітності на українських підприємствах.
- 78.Концепція екологічного маркетингу.
- 79.Сутність і види екологічного маркетингу.
80. Нові інструменти і форми екомаркетингу та продуктової політики.
- 81.Напрямки розвитку ринку екологічних товарів у світі й Україні.
- 82.Особливості просування екологічних товарів на ринку.
- 83.Оптимізація витрат на просування екологічних товарів різного рівня мотивації споживання
- 84.Екологічне маркування
- 85.Поняття індикаторів екологічних результатів діяльності підприємства.
- 86.Оцінка екологічного життєвого циклу продукції: призначення, функції.
- 87.Екологічний контролінг як концепція координованого забезпечення та використання релевантної інформації.
- 88.Ефективність екологічного менеджменту.
- 89.Екологічний паспорт підприємства.
- 90.Оцінка викидів і відходів підприємства, відповідності їх встановленим екологічним нормативам і вимогам.
- 91.Прагнення випереджати посилення екостандартів.
- 92.Пільгове кредитування та оподаткування чистих, маловідходних і безвідходних виробництв.
- 93.Вихід продукції на світовий ринок.

94. Роль і можливості різних секторів економіки, державних та спеціально уповноважених органів у сфері підтримки та розповсюдження екологічного менеджменту в Україні.
95. Роль і можливості підприємців, навчальних закладів, суспільних організацій та рухів.
96. Сутність стратегії екологічної політики і системи екологічного управління в розвинених країнах світу.
97. Ринкові механізми екологізації суспільного виробництва і суспільно-економічних відносин взагалі, забезпечення прав людини на екологічно безпечне існування, поліпшення якості життя.
98. Інтеграція екологічної політики у стратегію соціально-економічних реформ.
99. Практика запровадження і використання Міжнародних і Європейських стандартів у здійсненні природоохоронних заходів, екополітики взагалі.
100. Сучасні урбанізаційні процеси розвинених країн та особливості екологічного менеджменту.
101. Нове планування міст, раціональне розміщення населення.
102. Основні інструменти здійснення екологічної політики в індустріально-розвинених країнах.

Перелік питань для підсумкового контролю знань

1. Об'єкти і суб'єкти екоменеджменту
2. Складові системи екологічного менеджменту.
3. Глобальна система екологічного управління.
4. Екологічна політика підприємства.
5. Державна система екологічного управління в Україні.
6. Екологічне управління на регіональному рівні та на рівні підприємств.
7. Основні сучасні інструменти екологічної політики.
8. Історичні аспекти виникнення екологічного менеджменту в Україні і за кордоном.
9. Поняття системи корпоративного екологічного менеджменту.
10. Механізм корпоративного екологічного менеджменту.
11. Цілі екологічного менеджменту. Завдання екологічного менеджменту.
12. Принципи як специфічна і необхідна форма раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля.
13. Характеристика загальних /основних/ принципів природокористування.
14. Принцип органічної єдності суспільства і природи.
15. Сутність принципу екологічної безпеки.
16. Державне регулювання екологізації виробництва.
17. Природоохоронні та природо відновні заходи.
18. Вимоги до управління якістю навколишнього середовища.
19. Поняття форм і методів природокористування.
20. Загальні методи управління природокористуванням, їх характеристика.
21. Характеристика різноманітних форм екологічного менеджменту.
22. Системи стандартів екологічного менеджменту.
23. Національні стандарти в галузі екологічного менеджменту.
24. Міжнародне та національне екологічне право.
25. Основні нормативно-правові та законодавчі акти у сфері охорони довкілля.
26. Проблеми та перспективи гармонізації законодавства України з законодавством ЄС.
27. Екологічна стратегія фірми. Класифікація екологічних стратегій.
28. Базисні стратегії «зелених» фірм.
29. Розширена модель конкурентних стратегій фірми Портера.
30. Сант-Гальська модель інтегрованого екологічного менеджменту.
31. Системи корпоративного екологічного менеджменту та їх відображення в міжнародному стандарті EMAS.
32. Інструменти стратегічного екологічного менеджменту.
33. Стратегія управління екологічними ризиками в КЕМ.
34. Класифікація екологічних та економічних ризиків підприємства.
35. Особливості управління різними видами екологічних ризиків.
36. Екологічна відповідальність і етика бізнесу. Хартія бізнесу на підтримку сталого розвитку.
37. Практичні моделі впровадження КЕМ і форми інтеграції екологічних аспектів в діяльність організації.
38. Структура управління і відповідальність.
39. Ресурси, функціональні обов'язки, відповідальність і повноваження.

40. Ідентифікація екологічних аспектів діяльності.
41. Прямі й непрямі екологічні аспекти.
42. Вимоги законодавства.
43. Планування (цілі, завдання, заходи) реалізації стратегії екологічного менеджменту.
44. Управління операціями згідно з екологічними аспектами.
45. Внутрішній аудит системи екологічного менеджменту.
46. Аналіз системи і оцінка керівництвом.
47. Розвиток системи і послідовне поліпшення.
48. Сутність екологічного планування як складової частини управлінського процесу.
49. Система екологічних показників в плануванні та вартісні показники.
50. Головні передпланові документи в природокористуванні.
51. Сутність стратегічного планування.
52. Основний зміст програми охорони природи та раціонального використання її ресурсів.
53. Науково-технічне, демографічне, соціальне і економічне планування, його зв'язок з раціональним природокористуванням і охороною навколишнього середовища.
54. Поліпшення бази екологічного планування як шлях удосконалення планування природокористуванням.
55. Комплексне планування та прогнозування природоохоронної діяльності.
56. Методи обґрунтування ефективності екологічного планування.
57. Поняття та сутність технології.
58. Управлінський аспект технології.
59. Проблема глобальних технологій.
60. Природозберігаючі та природовідновлюючі технології.
61. Сутність та зміст управлінських рішень в галузі природоохоронної діяльності, їх значення, технологія та класифікація.
62. Особливості екологічних рішень.
63. Соціальна відповідальність при прийнятті екологічних рішень.
64. Прийняття екологічних рішень за умов ринкової економіки.
65. Результативність прийнятих рішень, критерії результативності.
66. Екологічна, соціальна і економічна ефективність рішень з питань природоохоронної діяльності.
67. Особливості та специфіка управління природокористуванням.
68. Управлінські рішення в галузі природокористування, технологія їх прийняття та класифікація.
69. Основні вимоги до прийняття управлінських рішень в галузі природокористування.
70. Правовий, соціальний, організаційно-економічний механізм прийняття і реалізації рішень з питань природокористування і охорони навколишнього середовища.
71. Екологічна, соціальна та економічна ефективність прийнятих рішень.
72. Оцінка впливу на навколишнє середовище.
73. Цілі і завдання екологічної експертизи.
74. Об'єкти екологічної експертизи.
75. Особливості екологічного обліку та звітності на українських підприємствах.

76. Концепція екологічного маркетингу.
77. Сутність і види екологічного маркетингу.
78. Нові інструменти і форми екомаркетингу та продуктової політики.
79. Напрямки розвитку ринку екологічних товарів у світі й Україні.
80. Особливості просування екологічних товарів на ринку.
81. Оптимізація витрат на просування екологічних товарів різного рівня мотивації споживання
82. Екологічне маркування
83. Поняття індикаторів екологічних результатів діяльності підприємства.
84. Оцінка екологічного життєвого циклу продукції: призначення, функції.
85. Екологічний контролінг як концепція координованого забезпечення та використання релевантної інформації.
86. Ефективність екологічного менеджменту.
87. Екологічний паспорт підприємства.
88. Оцінка викидів і відходів підприємства, відповідності їх встановленим екологічним нормативам і вимогам.
89. Прагнення випереджати посилення екостандартів.
90. Пільгове кредитування та оподаткування чистих, маловідходних і безвідходних виробництв.
91. Роль і можливості різних секторів економіки, державних та спеціально уповноважених органів у сфері підтримки та розповсюдження екологічного менеджменту в Україні.
92. Роль і можливості підприємців, навчальних закладів, суспільних організацій та рухів.
93. Сутність стратегії екологічної політики і системи екологічного управління в розвинених країнах світу.
94. Ринкові механізми екологізації суспільного виробництва і суспільно-економічних відносин взагалі, забезпечення прав людини на екологічно безпечне існування, поліпшення якості життя.
95. Інтеграція екологічної політики у стратегію соціально-економічних реформ.
96. Практика запровадження і використання Міжнародних і Європейських стандартів у здійсненні природоохоронних заходів, екополітики взагалі.
97. Сучасні урбанізаційні процеси розвинених країн та особливості екологічного менеджменту.
98. Основні інструменти здійснення екологічної політики в індустріально-розвинених країнах.

8. Форма підсумкового контролю, критерії оцінювання результатів навчання та рейтингова оцінка знань здобувачів вищої освіти з дисципліни

За всі види робіт впродовж семестру (виконання практичних вправ, тестування, опитування, контрольні роботи, обов'язкова самостійна та індивідуальна робота, результати неформальної освіти тощо) здобувач вищої освіти може отримати від 0 до 60 балів.

Оцінювання знань здобувача під час практичних занять відбувається за такими критеріями: своєчасність та правильність виконання завдань робочого зошиту з дисципліни; повнота і правильність відповіді під час усного опитування, виконання контрольної та самостійної роботи. Під час оцінювання індивідуальної роботи здобувача враховується її вид, актуальність, правильність виконання. Під час оцінювання робіт, які винесено на обов'язкове самостійне виконання, враховується своєчасність та правильність виконання завдань робочого зошиту для самостійної роботи з дисципліни та розуміння змісту завдання і його вирішення. Під час оцінювання результатів неформальної освіти здобувача враховується відповідність напряму та змісту тематики дисципліни, актуальність, документальне підтвердження участі у заході.

Зміст лекційного матеріалу, словник основних термінів, робочі зошити для практичних занять та самостійної роботи здобувачів, індивідуальні завдання, графічний диктант, критерії та форми оцінювання, напрями наукової роботи розміщено на сторінці дисципліни у Moodle. Графіки консультацій, проведення індивідуальних занять розміщено на сторінці кафедри. Основними deadline залежно від виду роботи є: наступне практичне заняття, підсумковий контрольний захід зі змістового модулю, атестація, день складання заліку.

Здобувач вищої освіти має право складати підсумковий семестровий залік у письмовій формі під час екзаменаційної сесії, до якої він допускається, якщо за виконання всіх поточних і контрольних заходів, передбачених протягом семестру, набирає 36 і більше балів. У цьому випадку оцінка з дисципліни складається з суми балів, які здобувач отримав протягом семестру, і суми балів за екзамен (24-40 балів). За будь-якої форми освіти перелік, зміст та оцінка роботи і знань здобувача є ідентичною.

Рейтингова оцінка знань здобувачів вищої освіти з дисципліни

№ змістового модулю	Форма контролю	Кількість заходів	Оцінка		Сума	
			min	max	min	max
1	<i>Аудиторна робота:</i>					

	– опитування на заняттях;	1	1	3	2	6
	– виконання практичних завдань;	9	1	1	5	5
	Самостійна робота:					
	– опрацювання окремих питань тем;	2	1	1	2	2
	– тестування в moodle;	1	2	3	2	3
	– підготовка презентацій;	1	1	2	1	2
	Разом:				14	20
2	Аудиторна робота:					
	– опитування на заняттях;	1	1	3	1	3
	– виконання практичних завдань;	7	1	1	7	7
	– контрольна робота;	1	4	12	4	12
	Самостійна робота:					
	– опрацювання окремих питань тем;	1	1	1	1	1
	– тестування в moodle;	1	2	3	2	3
	– підготовка презентацій;	1	1	2	1	2
	– підготовка тез доповіді на конференцію;	1	0	1	0	1
	– підготовка наукової статті;	1	0	3	0	3
	Разом:				16	28
Поточний контроль знань					36	60
Підсумковий контроль знань (залік)					24	40
Всього по дисципліні					60	100

Неформальна освіта (тренінги, майстер-класи, семінари, майстерні, дистанційні курси, вебінари) доповнює формальні освітні заходи, допомагає швидко і вчасно отримати необхідні знання відповідно до потреб тут і зараз. Здобувач має право самостійно обирати напрям і вид неформальних освітніх заходів, які оцінюються в залежності від специфіки неформального заходу, обсягу годин та кредитів ECTS. Оцінка цих результатів відбувається за наявності документального підтвердження (сертифікат, свідоцтво тощо). Перезарахування дисципліни або окремих тем відбувається за бажання здобувача на підставі нормативної внутрішньої документації та Положень МНАУ.

Підсумковий контроль знань здійснюється шляхом складання заліку в усній формі. До заліку допускається здобувач вищої освіти, який набрав не менше 36 балів. До складання заліку такі здобувачі вищої освіти можуть бути допущені тільки після того, як наберуть необхідну кількість балів. Якщо на залікі здобувач вищої освіти отримав менше 24 балів, то він одержує загальну незадовільну оцінку.

Таблиця 1 Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти, та шкала оцінювання – залік

Сума балів за всі види освітньої діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
82-89	B	4 (добре)
75-81	C	4 (добре)
64-74	D	3 (задовільно)
60-63	E	3 (задовільно)
35-59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання 2 (незадовільно)
0-34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни 2 (незадовільно)

*Оцінки FX та F у залікову книжку здобувача вищої освіти не виставляється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу у МНАУ.

10. Перелік рекомендованих літературних джерел та законодавчо-нормативних актів

1. Агаркова Н. В., Качинський А. Б., Степаненко А. В. Регіональний вимір екологічної безпеки України з урахуванням загроз виникнення техногенних і природних катастроф. — К.: НІСД, 1996. — 76 с.
2. Адаменко О., Міщенко Л. Екологічний аудит територій. — Івано-Франківськ: Факел, 2000. — 341 с. 52
3. Балацький О., Лук'янихін В., Лук'янихіна О. Екологічний менеджмент: проблеми та перспективи становлення та розвитку // Економіка України. — 2000. — № 5. — С. 68–73.
4. Бутко М. Екологія і економіка: регіональний аспект // Регіон. економіка. — 1997. — № 2. — С. 162–168.
5. Бюджетна та інвестиційна політика в сфері охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування / Отчет о НИР УЗАН. Сумське областне отделение; Рук. О. Ф. Балацький. — Суми, 1997. — 47 с.
6. Воронкова О. М. Трансформація системи оподаткування в Україні // Фінанси України. — 2000. — № 1. — С. 118–123.
7. Генсірук С. А., Нижник М. С., Міщенко В. О. Еколого-економічні аспекти природокористування. — К.: Наук. думка, 1982. — 175 с.
8. Екологічне право України / за ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана. — Х., 2001. — 480 с.
9. Екологічний аудит: Посіб. для спеціалістів з екол. менеджменту і екол. аудиту / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький та ін.; Фонд відродження Дніпра. — К., 1997. — 219 с.
10. Екологічний менеджмент: Зб. наук. пр. / За ред. В. А. Гайченка. — К.: МАУП, 2006. — 266 с.
11. Екологічний менеджмент: Навч. посіб. / За ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк. — К.: Знання, 2006. — 366 с.
12. Екологія і закон: екологічне законодавство України: У 2 кн. / За ред. В. І. Андрейцева / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К.: Юрінком Інтер, 1997. — 374 с.
13. Економічне регулювання охорони природи / П. І. Лапечук, А. В. Чуліс, О. Л. Кашенко. — К.: Урожай, 1994. — 160 с.
14. Злобін Ю. А. Основи екології. — К.: Лібра, 1998. — 248 с.
15. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення. — К.: НІСД, 2001. — 312 с.
16. Кобецька Н. Р. Екологічне право України: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 352 с.
17. Кожушко Л.Ф., Скрипчук П.М. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник. — Рівне: РДТУ, 2001. — 343с.
18. Корсак К. В., Плахотнік О. В. Основи екології: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2002. — 296 с.

19. Лозанський В.Р. Екологічне управління в розвинутих країнах світу в порівнянні з Україною / УкрНДІЕП, Харків, 2000. – 68с.
20. Лук'янихін В. О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком: Монографія. — Суми: ВТД “Університет. кн.”, 2002. — 314 с.
21. Лук'янихін В. О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком: Монографія. — Суми: ВТД “Університет. кн.”, 2002. — 314 с.
22. Моніторинг якості води / О. І. Троянський. — Житомир: Волинь, 2004. — 192 с.
23. Моніторинг якості повітря / О. І. Троянський, О. А. Дашковський. — Житомир, 2004. — 159 с.
24. Шевчук В. Я. и др. Екологічний аудит / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький. — К.: Вища шк., 2000. — 343 с.
25. Шевчук В.Я. Екологічний аудит: Навколишнє природне середовище. Екоменеджмент. Екостандарти. Підприємство. Стратегія. Екологічна безпека. Конкурентноспроможність. Екопідприємство: Підручник для студентів екологічних спеціальностей. - К.: Вища школа, 2000. - 344с.

Розробник програми:
доцент кафедри, к. н. з держ. упр.

А. Л. Сухорукова